

Недобре око

Орест Сомів

I

Ой, хороші доньки у козака Микити, та і козак Микита людина неабияка: на чотирнадцяти парах волів чумаків відправляє то на Дон по рибу, то до Криму за сіллю; а всі воли великі, круторогі, широкочолі, з сідлуватим хребтом, з навислою, волохатою грудиною. А на вигоні у козака Микити пасеться табун коней відважних та прудких. А вдома у козака Микити добра стільки, що не переписати за тиждень і найжвавішому писареві. Ще ж кажуть люди, що у козака Микити є заповітна скриня з дукатами, там срібла стільки, що й учетверо не піднімуть.

II

Ой, хороші доньки у козака Микити: і Галя чорнобрива, і Докійка рум'яна, і Наталка білолиця. Батько і мати навчили їх страху Божому. Приємно дивитися, як вони щонеділі йдуть до обідні поважно і гордо, в білих тонких кунтушах, у сап'янових чоботах з підковами, в барвистих скиндячках, розкиданих по плечах, у квітах червоного маку, з чорнобривцями і барвінками у волоссі. Всі парубки тоді на них задивляються і зітхають, чухаючи за вухом: "Ой, які ж гарні дівчаточка, а який батько багатий!"

III

Сидить козак Микита на лавці за воротами, палить роменський тютюн з корінькової люльки в мідній оправі і поглядає на світ Божий. Ось бачить він: за селом по дорозі пил в'ється клубками, скаче вершник, стрімголов; ось влетів у село, ближче і ближче; під ним кінь, як звір, чорний, як вороняче крило, з ніздрів дим валить, як з винокурні, ось порівнявся вершник з козаком Микитою, натягнув повіддя – і кінь уперся ногами в землю, вигнув шию кільцем, заіржав і заблискав меткими своїми очима так, що козакові Микиті здалося, ніби іскри полетіли на всі боки.

– Дай Боже здоров'я, пане добродію! – сказав прибулець.

– Боже помагай! – відказав козак Микита, вийнявши люльку з рота і піднявши шапку. – Куди Бог несе?

Козаку Микиті здалося, що вершник двічі моргнув вусами, а кінь його двічі форкнув.

– Їду далеко, далеко: звідси оком не зміряти і не одні постולי зіб'єш, поки пішки дійдеш. Та не в тому річ, а ось в чому: де б мені нічліг знайти?

– А тутечки. Будемо раді добрим людям. Бог про всякого посилає людині хліб насущний.

Вершник мовчки зійшов з коня, прив'язав до стовпа під дашком і увійшов до хати з козаком Микитою.

Не був той гість вродливим: обличчя бліде, ні кровинки, ніс товстий, цибулиною, губи втягнуті; по обидва боки обличчя стирчали жмутами скуйовджені руді вуса; такі ж руді брови густо звисали вниз, як щетина, затуляючи очі так, що їх зовсім не було

видно; червоно-рудий оселедець, як смуга крові, що запеклася, прилягав до скроні і вився за вухом. Ні таки, вродливим його не назвеш. На вигляд він не був ані старим, ані молодим; якесь кисле кривляння замість усмішки і глухий голос, що виривався з горла, як з могили, не обіцяли в ньому нічого доброго. На ньому був жупан тонкого сукна; з-за перського пояса стирчав турецький ніж зі срібним руків'ям, на якому, як жар, горіло коштовне каміння. Не помолившись Богу, як водиться у православних, і тільки головою кивнувши господині та дочкам, сів він без церемонії за стіл, немов в шинку.

– Як бачу, ви із запорожців, добродію? – запитав його козак Микита.

– Може, й так, – була відповідь.

– І давно вже гарцюєте з молодцями?

– Та не відучора.

– А як вас величати?

– Лавро Коробит.

– Чи багато ви поклали бусурманських голів за своє життя?

– Було чимало. Нехай лежать собі.

– А чи в далекі походи ходили?

– Мабуть, з вашого села галки туди й не залітали.

– І багато зусиль доклали?

– На добрій парі волів усіх не звезеш.

– Що там за привілля, як розповідають бувалі чумаки, в бусурманських землях! Що за місця багаті! Чого там не родить!

– Скрізь добре, де нас немає.

– А яке зле плем'я турки та татари!

– Є і християни не кращі за них.

Козак Микита, зметикувавши, що гість не піддається на розпитування і путнього слова від нього не доб'єшся, тільки поглянув спідлоба на нього і замовк.

За вечерею гість позирав крізь навислі свої брови на вродливих дочок козака Микити, як шука зиркає крізь очерет на маленьких жвавих рибок. Але красуні не почули від нього жодного привіту, жодного слова. Сидів він з похмурим виглядом і тільки потягував запіканку і тернівку, посапуючи. Коли ж поглядав часом на якусь із дівчат, вона мимоволі опускала очі вниз, не від сорому, а від страху: красунь лякали ці погляди невидимого ока, що ледь світилося з-під густих рудих брів. Гість встав з-за столу, як і сів за нього: не помолившись Богу, не сказавши доброго слова господарям. Що то за чоловік був? Усі про те думали, гадали, та ніхто не міг здогадатися.

IV

Всю ніч вив під вікном собака, і душно було, і страшно красуням. Вони не могли спати, щохвилини крутилися в постелі, і якщо на мить забувалися, то страшні марення раптово переривали їхній сон. То чувся їм похоронний спів і похоронний дзвін; то незнайомиць зиркав на них такими очима, що холод стискав їм груди, перехоплював подих і сковував кригою тіло. Красуні кидалися, стогнали крізь кам'яний сон, прокидалися в страху, а вранці встали з важкими головами і збентеженим духом.

- Слухай, козаче Микито, - сказав Коробит своєму господарю уранці за сніданком, - віддай за мене свою дочку - Галю чорнобриву.

- Моя дочка Галя вже просватана: наречений з хорошого роду і людина з достатком; а хто без причини нареченому заручену наречену відмовить, того Бог покарає.

- То віддай за мене Докійку рум'яну.

- У моєї дочки Докійки теж є наречений на славу. Бог дасть, то одну під вінець відпустимо, а за іншу рушники подамо.

- Ну, хоч Наталку білолицю.

- Моя дочка Наталка - дівча молоде, нічого ще не знає. Де ж її віддати в таку дальню сторону?

- Відмовив ти мені, козаче Микито, нагодував ти мене печеним гарбузом. Дивися ж, щоб після не каявся.

- Що буде, то буде; а буде те, що Бог велить! - відповідав козак Микита.

Ні слова не сказав більше Лавро Коробит і пішов сидлати свого вороного, який іржав, і шарпався, і бив копитами землю. Тоді увійшли до хати три дочки козака Микити. Вони вийшли зі своєї світлиці, думаючи, що гість уже поїхав і більше не вернеться. А ось і він, як з дуба зірвався, йде гордо і пихато, брязкаючи сріблом і золотом.

- Ось тобі, господарю, за нічліг і за ласку, - сказав, вийнявши з кишені повну жменю срібних грошей.

- У нас не заїжджий двір і не шинок, - відказав козак Микита з гіркотою, - подорожніх пригощаємо чим Бог послав, а грошей за хліб-сіль ні з кого не беремо.

- То дозволь же мені обдарувати твоїх дочок на спомин! - сказав Коробит і, опустивши знову руку до кишені, витяг жменю золотого дріб'язку.

У дівчат очі розбіглися на персні, на ковтки, на дороге намисто і запинки. Яких прикрас тут тільки не було! Одні, як жар горіли, інші світилися, мов котячі очі, на інших грала веселка, яскравіша за ту, що спускається з неба на землю і п'є воду зі струмків і колодязів. Дівчата то милувалися коштовними дрібницями, то переглядалися одна з одною, то скося позирали на батька: куди подівся і страх перед гостем!

- Беріть, коли добра людина дає на згадку, - сказав їм батько, - то подарунок, а не платня.

- Починай ти, Галю чорнобрива! - сказав Лавро. - Підійди і вибери, що тобі до вподоби.

Галя підійшла, простягла руку до столу, глянула на Лавра - і, скрикнувши, відскочила геть, немов на змію наступила.

- Оце ж, яка сором'язлива! - мовив, сміючись, гість. - Ну, добре, коли ти не хочеш, хай вибирає собі Докійка рум'яна.

Докійка підступила ближче, подивилася на подарунки і на гостя - і теж, скрикнувши, відскочила налякана.

- Оце так! Куди одна, туди й друга, - сказав Лавро зі сміхом. - Твоя черга, Наталко

білолиця!

Наталка, боязко ступивши вперед, мимоволі зиркнула на гостя, і теж скрикнула і трохи не впала. Їй здалося, що руді брови Лавра раптом піднялися вгору, як голки на їжаку, а з блідо-сірих очей його струменем полилися на неї дві тонкі нитки світла, гострого, жагучого, мертвущого. Від нього і тремт пробігав по тілу, і страх закрадався в душу, і туга звивалася в серці. Таке-то недобре око: на зелений ліс погляне – і зелений ліс зів'яне!

– Ну, спасибі за ваш хліб-сіль. Буду їх пам'ятати, та і ви мене не забудете, хоч дочки ваші закомозились і не взяли моїх подарунків, – сказав Лавро, глянувши на дівчат таким поглядом, яким демон дивиться на душу людську.

А вони, бідненькі, стояли, склавши руки хрестом, і тремтіли всім тілом.

– Прощайте, – промовив, – не згадуйте лихим словом! – і засміявся так, що у всіх на душі захололо. Та враз за двері скік на свого коня – аж загуло.

V

– Неню! Мені тяжко, мені нудно! – говорила Галя чорнобрива.

– Неню! Мене мороз дере по шкірі; руки і ноги – як у льоду, а всередині горить, – нарікала Докійка рум'яна: ох! вона вже була блідіша за полотно.

– Неню! У мене голова тріщить від болю, і світ мені крутиться, і все в очах темніше та темніше, – плакала Наталка білолиця.

– Рятуй, рятуй нас, неню! – прохали усі троє. – Рятуй нас від лихої людини! Поклич знахаря: хай відворожить силу недоброго ока!

Марно! Ні знахар, ні хто інший не допоміг: що далі мчав Лавро, то важче ставало красуням. Із заходом сонця закотився у них світ в ясних очах...

Вночі побожні бабусі зібралися при воскових свічках довкола широкого столу, на якому лежали під білою пеленою три небіжки. Дячок тужливо читав над ними Псалтир. Батько і мати самі ледве дихали з туги і жалю.

VI

Стоїть серед цвинтаря за селом велика каплиця; на каплиці три хрести; під каплицею висока і широка могила. В цій могилі поховано трьох дочок козака Микити. Люди добрі, йдучи мимо, хрестяться і моляться:

– Пошли, Господи, вічний спокій і вічну пам'ять небіжкам.

А потім кожен хоч-не-хоч приказував:

– І нехай не буде добра ні на цьому світі, ні в майбутньому лихій людині, яка зміїним своїм оком висушила і знищила три прекрасні квітки свіжі і пишні!